

КОНОТАТИВНИЙ АСПЕКТ ДІЄСЛІВНОЇ НОМІНАЦІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Карпюк В. А. Конотативний аспект дієслівної номінації в сучасній німецькій мові.

У статті розглянуто зміст поняття «конотація», сутність і компоненти конотативного значення слова. Проаналізовано особливості та динаміка конотативного процесу в лексико-семантичних групах дієслів німецької мови.

Ключові слова: конотація, конотативне значення, денотативне значення, емоційний, оцінний, експресивний компонент, дієслово.

Карпюк В. А. Коннотативный аспект глагольной номинации в современном немецком языке.

В статье рассматривается содержание понятия «коннотация», сущность и компоненты конотативного значения слова. Анализируются особенности и динамика конотативного процесса в лексико-семантических группах глаголов немецкого языка.

Ключевые слова: коннотация, коннотативное значение, денотативное значение, эмоциональный, оценочный, экспрессивный компонент, глагол.

Karpiuk V. A. Connotative aspect of verbal nomination in modern German language.

The article discusses the concept of «connotation», the nature and components of connotative meanings of the word. Analyzes the characteristics and dynamics of connotative process in lexical-semantic groups of verbs German.

Key words: connotation, connotative meaning, denotative meaning, emotional, evaluative, expressive component, verb.

Одним із важливих й актуальних напрямків сучасної лінгвістики є проблема номінації, зокрема вторинної, з позиції актуалізації в ньому аксіологічних параметрів, а також взаємовідношення семантичних компонентів слова. Семантика слова являє собою не просту суму компонентів, а певним чином організовану структуру, ядром якої є концептуальне значення. Крім концептуального, слово може мати конотативне значення, яке здебільшого не фіксується у словниках, але виявляється при функціонуванні слів у живій мові або в письмовому тексті.

Метою статті є визначення змісту конотації, сутності й компонентів конотативного значення слова та представлення аналізу особливостей і динаміки конотативного процесу в лексико-семантичних групах дієслів німецької мови.

Питання дослідження конотації висвітлювалися у працях багатьох дослідників, передусім І. Арнольд, В. Говердовського, М. Комлева, М. Кожиної, В. Телії та інших.

У лінгвістичній літературі широке застосування має термін «конотація». Конотативні значення (співзначення) передають інформацію про місце одиниці в мовній системі – повідомляють про тип мовної сфери або про джерело мови, конотація – це супровідні семантичні або стилістичні відтінки для вираження різних «експресивно-емоційно-оцінних обертонів» [2, с. 203–204]. Складність аналізу конотації полягає в тому, що при одностайному визнанні цього явища не розроблена єдина система підходу до явища конотації. Так, зарубіжні та вітчизняні вчені підкреслюють у конотації ознаку додатковості стосовно денотативного аспекту значення. Лінгвісти однаково впевнені і в тому, що конотація вторинна щодо денотації і несе в собі емоційно-оцінно-експресивну інформацію. Але є істотні розбіжності, наприклад, з питання про співвідношення конотації та семантичної структури слова. Фактично дискусія складається з двох основних питань: про зміст поняття «конотація» і про застосування терміна «конотація» щодо різних об'єктів у дослідницькому процесі. Традиційно до семантичної структури конотації лінгвісти залучають емоційні, експресивні, оцінні, образні, функціонально-стилістичні компоненти семантики слова. Названі семантичні ознаки становлять внутрішньослівну реалізацію однойменних мовних категорій різного порядку. Як відомо, оцінність прийнято розглядати як функціональну категорію, що відображає позитивну або негативну характеристику, закладену в лексичному значенні слова. Вона являє собою різновид номінативної функції слів. Номінативні значення нерідко виступають як значення похідні стосовно оцінних.

Так, І. Арнольд виділяє чотири види конотацій: емоційну (висловлює якусь емоцію чи почуття), оцінну (висловлює позитивне чи негативне судження про те, що називає мовна одиниця), експресивну (ідеться про образність, яка посилює те, що називається у слові) і стилістичну (характерна для певних функціональних стилів і сфер мови). Вона розглядає конотацію як частину системного значення знака. Конотація, як і будь-який інший компонент значення знака, може бути й узуальною, й okazіональною, але її сутність не зводиться до ситуації [1, с. 108]. На думку Е. Різель, у парадигматичному аспекті

існує три компоненти стилістичного значення: функціональний (сфера вживання), нормативний (місце слова на шкалі стилістичних рівнів), експресивний (наявність або відсутність підвищеної виразності) [7, с. 35–37]. Іншу концепцію пропонує М. Кожина. Вона виділяє три основні види конотації: власне-емоційно-експресивну, коли оцінка і відношення до змісту мовної одиниці укладені в самому її значенні; умовно-традиційно-експресивну (у самому логічно-поняттєвому значенні безпосередньо не закладена оцінка); власне-функціональну (належність до сфери вживання) [6, с. 33–34]. За визначенням М. Комлева, існує 6 сфер конотації: представлення, почуття, культурний компонент, компонент поля, рівень знань, світогляд [5, с. 108]. Систему конотацій описує і В. Говердовський, поділяючи при цьому 15 видів конотацій на 3 основні сфери, спрямовані на: внутрішній світ людини (експресивно-оцінний тип), на мову (контекстний тип) і на зовнішню, стосовно мови, діяльність (історико-культурний тип) [4, с. 4]. З позиції В. Телія, базовим аспектом конотації слід розглядати експресивність [8, с. 5]. Зважаючи на цю неповну картину поглядів на конотацію, можна зробити висновок про те, що проблема розробки системи конотацій ще чекає свого розв'язання. З іншого боку, труднощі виникають ще й тому, що методика виявлення конотацій того чи того роду досі не розроблена. До того ж часто важко буває окреслити межі денотативного і конотативного значення. У теорії денотативна і конотативна величини різного порядку і неспівмірні. Насправді вони взаємопроникні; далеко не завжди можна визначити, де закінчується денотативне і починається конотативне значення [3, с. 72]. Беручи до уваги ці труднощі, стає очевидною необхідність подальшого вивчення проблеми конотації.

Нижче представлена спроба розглянути конотативний аспект дієслова. Дієслово, звернене насамперед до форм екзистенції матерії, до руху в часі і просторі, формує на основі своєї дієслівно-поняттєвої ознаки значення, що докорінно відрізняються від предметних. Називаючи дії та стани, дієслово характеризується такими значеннями, які відображають характер дії, особливості протікання, її джерело і кінцевий результат. Характер дієслівної дії визначають семантичні властивості дієслова, де основу семантичної структури становить співвідношення його денотативних і конотативних компонентів.

Серед дієслів у лексичній системі німецької мови можна виділити

такі групи дієслів:

1) нейтральні дієслова, тобто ті, у яких відсутнє конотативне значення, наприклад:

abästen (sw. V.; hat) *einen Baum von [uberflussigen] Asten befreien; einen defallten Baum a* [10, с. 50];

abzwingen (st. V.; hat): *von jmdm., sich od etw. durch Zwang erhalten, jmdm, sich abnötigen, abbringen: dem Gegner, Bewunderung a.; ich zwang mir ein Lächeln ab* [10, с. 76];

abzäumen (sw. V.; hat): *einem Reit-od. Zugtier das Zaumzeug abnehmen* [10, с. 75];

2) дієслова, які мають і денотативне, і конотативне значення, наприклад:

abreisen (sw. V.; ist): *1. eine Reise antreten: überstürzt, in aller Frühe nach München a. 2. die Rückreise antreten, einen Aufenthalt beenden u. abfahren: unser Besuch reist morgen ab* [10, с. 65]; *3. intr 1. eine Freiheitsstrafe antreten. 4. sterben. Auffassung vom Tod als einer Reise ins Jenseits* [9, с. 11];

abrutschen (sw. V.; ist): *1.abgleiten (1a), abwärts od. seitwärts rutschen: vom Beckenrand a.; das Messer ist mir abgerutscht. 2. a) nach unten rutschen: Erdmassen sind abgerutscht; b) nachlassen, schlechter werden: seine Leistungen rutschen immer mehr ab; c) [moralisch] herunterkommen: sie ist völlig abgerutscht* [10, с. 66];

absägen (sw. V; hat): *1. durch Sägen entfernen, abtrennen: einen Baum, einen Ast a. 2. (Ugs.) von seinem Posten entfernen, um seine Stellung bringen; jmdm. Kundigen: einen Beamten, den Trainer a.* [10, с.66]. *abschiessen* (st. V.; hat) *1. a) loßschiessen, abfeuern: einen Pfeil, Torpedo a.; Ü wütende Blicke a.; die Reporter schossen ihre Fragen ab; 2. a) [hinterlistig] durch Schiessen töten: krankes Wild a.; zum Abschiessen sein (salopp; äusserst unsympapisch sein); b) (ugs.) aus seiner Stellung entfernen: einen Politiker a.* [10, с. 67];

3. дієслова з експлікованою конотативною інформацією у словникових статтях, наприклад:

abledern (sw.V.; hat): *1. (veraltend) einem Tier das Fell abziehen: Ü durch den heftigen Aufprall war die Haut völlig abgeledert (ugs.; abgeschürft). 2. (Landsch.) heftig verprügeln; jmdn. a. 3. (Ugs.) etw. mit einem Ledertuch trockenwischen u. Blank putzen: den gewaschenen Wagen a.* [10, с. 62];

schröpfen (sw. *V.*; *hat*) 1. (Ugs.) *jmdm. mit List od. Geschick unverhältnismässig viel Geld abnehmen: sie haben ihn beim Skat ordentlich erschöpft* [10, с. 1355].

У семантиці досліджуваних дієслів можна виділити такі конотативні компоненти: функціональний, нормативний, експресивний. Порівняно зі стилістично нейтральними дієсловами дієслова стилістично марковані (розмовні, просторічні, грубо-просторічні, книжкові) містять великий обсяг інформації у зв'язку з їх складнішою семантичною структурою, що передбачає, крім денотативних, також конотативні компоненти. Згідно з класифікацією функціональних стилів, запропонованою О. Ахмановою [2, с. 76], усі досліджені дієслова можуть належати до розмовно-побутового і художньо-белетристичного стилів. Відповідно до норми літературної мови конотативне забарвлення дієслів визначалося за шкалою: підвищена, літературна (нейтральна), літературно-розмовна, фамільярна, грубо-розмовна. Специфіка функціонального стилю визначає специфіку й інвентар словотворчих елементів, типів і моделей його складників. Особливістю розглянутих дієслів є наявність у переважній частці службової морфеми, вираженої відділеним префіксом «ab». Визнання системності лексики дає змогу розглядати слово в одному з його значень як одиницю «лексико-семантичної системи мови». Теорія семантичного поля сприяє виокремленню у словниковому складі мови об'єднання слів за їх семантичною близькістю. Загальноприйнятої класифікації дієслівної лексики, як відомо, немає, та й навряд чи вона взагалі можлива, бо будь-яка класифікація зумовлюється певними принципами й аспектами, що визначаються метою і завданнями дослідження.

При класифікації дієслівної лексики в семантичному аспекті використовувався денотативний принцип. За денотативним підходом враховується, передусім, природний поділ предметів, ознак, властивостей, дій, процесів, подій, станів. У складі дієслівної лексики вже давно виокремлюють і вивчають такі групи слів, як дієслова руху, дієслова мовлення, дієслова почуття, дієслова сприйняття, дієслова мислення, дієслова звучання, завершення дії і т. ін. Виокремлення таких класів спирається на інтуїцію мовців, на їх знання про реальну дійсність, інакше кажучи, на екстралінгвістичні фактори. Критерієм виокремлення «лексико-семантичної групи» є наявність у той чи той

період вільних смислових зв'язків між словами на лінії їх лексичних значень. Елементи лексико-семантичних груп пов'язують і об'єднують насамперед внутрішньомовні відношення.

Розглянуті дієслова можна розподілити на дієслова з високим і низьким ступенем експресивності. Визначення експресивності дієслів викликає труднощі, оскільки це явище ще недостатньо вивчене. Під експресивністю розуміються способи впливу, які викликають початкові емоційні реакції й тому впливають на емоційну сферу. Це семантичний комплекс, який виражає не нейтральне (в оцінному, емоційному і соціальному сприйнятті) ставлення до визначеної дійсності, що становить «основу» змісту категорії експресивності. Експресивність досягається різними засобами. Найбільш продуктивним способом створення експресивного забарвлення слів є асоціативно-образне переосмислення значення, в основі якого лежать тропи, а серед них провідне місце належить метафорі як найбільш простому за композицією, а тому безпомилково сприйманому прийому переосмислення та посилення образного сигналу. Уже неодноразово відзначалася мотивувальна роль асоціативно-образного уявлення у формуванні конотації [8, с. 71].

Дієслова лексико-семантичної групи «фізичного знищення»: *abschaffen, abkochen, abrasieren, abfangen, abschlachten* володіють високою інтенсивністю, мають різну конотативну забарвленість і належать до стилю побутового спілкування. За своїм забарвленням вони наближаються до літературно-розмовної і жаргонної лексики. Сферою вживання цих дієслів є побутове спілкування, однак вони використовуються і в художній літературі для створення певного колориту, близького до життєвої ситуації. Найбільш нейтральним серед дієслів цієї групи можна вважати дієслово *abschaffen*, його конотативне навантаження виражається у значенні «*j-n umbringen*». *Im Sinne von «beseitigen»: ermorden, umbringen* [10, с. 243]. Своєрідність семантики дієслова *abkochen* полягає не тільки у фізичному, а й у моральному знищенні. Створення експресивного забарвлення дієслова *abrasieren «dem Erdboden gleichmachen»* [9, с. 11] відбувається в результаті метафоричного перенесення, в основі якого лежить образне представлення процесу гоління, тобто повного зрізання, видалення волосся з поверхні шкіри. Саме цей образ повної втрати ознаки існування покладений в основу нового значення. У дієслова *abfangen*

уже в денотативному значенні закладена інформація про виловлення тварин і людей із застосуванням насильства. Експресивність дієслова *abfangen* досягається тим, що вказується знаряддя, за допомогою якого відбувається знищення. Образне переосмислення значення дієслова *abschlachten*, а саме жорстоке знищення людини подібно до того, як передчасно або вимушено колють і забивають худобу, створює експресивне забарвлення дієслова й зумовлює його вживання в розмовно-побутовому стилі.

Дієслова лексико-семантичної групи «фізичного впливу, покарання» *abfallen*, *abreiben*, *abklären* характеризуються інтенсивністю й динамічністю дії. Об'єднувальним фактором для одиниць цієї групи є їх розмовна забарвленість. Дієслово *abfallen* має значення «*j-n mit Nichtachtung strafen*» [9, с. 7], що вказує на його більш нейтральну позицію стосовно інших дієслів цієї групи. Наступні два дієслова *abreiben*, *abklären* мають подібну конотацію, у їх семантиці чітко виражається спосіб фізичного покарання. Аналізуючи дієслово *abklären*, приходимо до висновку, що відбувається перенесення значення видалення осаду шляхом виливання рідини, яке розвинулося в поняття «чистити», тобто очистити = відлущувати. А дієслово *abreiben* набуло значення «*j-n heftig prügeln*» [9, с. 11] при перенесенні функції працівника лазні терти спину відвідувача лазні на значення «*den Rücken reiben = prügeln*».

Дієслова *abputzen*, *abräumen*, *abbürsten*, *abrollen*, *abbekommen*, *abhängen*, що утворюють єдину лексико-семантичну групу «мовного впливу», також відрізняються один від одного конотативними компонентами. У дієслів *abputzen*, *abräumen*, *abbürsten* експресивність закладена в денотативному значенні дієслів, тобто очищати, прибирати, чистити щіткою. Що стосується дієслів *abrollen*, *abbekommen*, *abhängen*, то їх розмовне забарвлення визначене у словнику, але найбільш яскраво розкривається конотативне значення цих дієслів на рівні контексту.

Лексико-семантичну групу дієслів «припинення або скасування дії акустичним сигналом» відкриває нейтральне загальноповживане дієслово *abbrechen*. Інші дієслова цієї групи *abklopfen*, *abklatschen*, *abblasen* належать до побутового стилю спілкування. Стосовно норм літературної мови вони мають літературно-розмовне забарвлення. Експресивність дієслів цієї групи знаходить вираження у способі

акустичної дії (дзвінок, звуковий сигнал, постукування диригентською паличкою, хлопок), у результаті якої припиняється або скасовується який-небудь процес. Так, дієслово *abklopfen* набуває конотативного значення «*den Befehl zum Feuereinstellen*» [9, с. 9] у результаті переосмислення того, як диригент перериває репетицію постукуванням диригентською паличкою. Дієслово *abklatschen* «*durch Klatschen in die Hände jmdn. in etw. unterbrechen*» [10, с. 60] асоціюється з тим, як це робить режисер під час репетиції. Конотація дієслова *abblasen*: *absagen, vorzeitig beenden* полягає в нездійсненні сподівань, викликає розчарування чи незадоволення подібно до того, як сигналом сурми дається відбій перед самим початком полювання.

Потужна виразність дієслів *abblühen, abblättern, abbröckeln* з'являється в результаті метафоричного перенесення, що досягається асоціативно-образним переосмисленням значення. У новому значенні дієслів *abblühen i abblättern* людина втрачає життєві сили, стає старою, утомленою, байдужою подібно до того, як листя опадає з рослин і рослини припиняють цвісти, що свідчить про його зів'янення, відмирання. У дієслова *abbröckeln* значення «*dem Tod entgegengehe*» [9, с. 2] ґрунтується на уявленні про те, як руйнується по шматочках кам'яна споруда. Ця група дієслів характеризується розмовним забарвленням і великим ступенем експресивності.

Різноманітністю конотативних потенцій характеризується лексико-семантична група дієслів «припинення фізичного існування». Чітко сприймається поетична піднесеність у семантиці дієслів *abscheiden, abberufen* «*Gott hat ihn [aus diesem Leben, in die Ewigkeit] abberufe*» [9, с. 2]. Сферою вживання цих дієслів є художня література. Своєрідністю семантики дієслова *abfahren* є протиставлення процесу вмирання процесу народження, появи на світ. У дієслова *abkratzen*: *sterben = aus der Gemeinschaft verschwinden, kratzend weil sich am Leben festhaltend in die Tiefe rutschen* [9, с. 8] у результаті метафоричного перенесення явища, що існувало в XVII столітті, а саме, коли небажаний чоловік при дворі відповідно до придворних звичаїв ішов нахилившись, закидаючи ногу назад. Конотація створюється з образу придворного суспільства, де один не міг співчувати іншому і відчував задоволення від чийогось зникнення. Конотативний компонент дієслів *abreisen u abrutschen* закладений уже в самому денотативному значенні слова, де процес вмирання

асоціюється з подорожжю в потойбічний світ.

Отже, конотація дієслова значною мірою відрізняється від конотації морфеми і функціональної конотації. У кожній групі є більш-менш нейтральний компонент. Ця особливість уможливило його зарахування до нібито вихідної величини, з якою порівнюється семантика інших членів групи, з'являється можливість виявити динаміку конотативного процесу. У результаті аналізу виявлено, що різниця між дієсловами однієї групи полягає в різноманітності їх конотацій. Нашарування на денотативні значення пов'язані з різними асоціативними уявленнями, зумовлюють специфіку кожного дієслова. Як конотативні елементи в семантиці дієслів можуть відбиватися властивості процесів: інтенсивність, емоційність, додаткові відомості про форму, спосіб, знаряддя дії, акустичний ефект, а також відображення асоціацій, пов'язаних із людським сприйняттям. Саме ці особливості роблять дієслово з різним ступенем інтенсивності експресивним і уможливають його вживання в певних функціональних сферах.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1981. – 295 с.
2. Ахманова А. А. Словарь лингвистических терминов / А. А. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
3. Говердовский В. И. Диалектика денотации и коннотации / В. И. Говердовский // Вопросы языкознания. – 1985. – № 2. – С. 71–79.
4. Говердовский В. И. Опыт функционально-типологического описания коннотации : автореф. дис. ... канд. фил. наук / В. И. Говердовский. – М., 1977. – 24 с.
5. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – 192 с.
6. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
7. Ризель Э. Г. Стилистика немецкого языка / Э. Г. Ризель. – М. : Высшая школа, 1975. – 316 с.
8. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц языка / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
9. Pons Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / [H. Küpper]. – Warszawa : REA, Stuttgart : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1987. – 960 s.
10. Duden Deutsches Universalwörterbuch / [hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion ; Red. Bearb. : M. Wermke]. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverl, 1996. – 1861 s.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2015 р.